

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Vývoj šikany od předškolního věku

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Pavla Lízalová

Vypracoval:
Lenka Valentová

Brno 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vývoj šikany od předškolního věku“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 15. 4. 2008

.....
Lenka Valentová

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Pavle Lízalové za odborné rady a velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Lenka Valentová

OBSAH

Úvod	5
1. Šikana	7
1.1 Co to je šikana	7
1.2 Protagonisté šikany	8
1.2.1 Agresor	8
1.2.2 Oběť	9
1.2.3 Skupiny náchylné ke vzniku šikany	11
1.3 Stádia procesu vývoje šikany	11
1.4 Typy a formy agresí a manipulací	13
1.5 Dílčí závěr	17
2. Vývoj šikany v závislosti na věku	19
2.1 Předškolní věk	19
2.2 Školní věk	21
2.3 Dospělost	23
2.4 Dílčí závěr	24
3. Diagnostika šikany	25
3.1 Znamky šikany	25
3.2 Řešení šikany	28
4. Možnosti prevence	31
Závěr	33
Resumé	35
Anotace	36
Seznam použité literatury	37

Úvod

Pojem šikana zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první u nás před listopadem 1989 veřejně promluvil o tom, co se dělo v socialistické armádě mezi „bažanty“ a „mazáky“ a co bylo v té době nepřekročitelné tabu.

V každém z nás je agrese. Do vínku nám ji dala matka příroda. Nechybí-li nám v této výbavě i soucit, schopnost vcítění se do druhého, máme šanci, že nad námi nebude mít vrch. Že nám například nebude dělat radost ubližovat druhým.

Ochrana slabšího patřila ve středověku k rytířským ctnostem. Kampak se v dnešní době vytratila?

Slovo šikana má původ ve francouzském „chicane“, což znamená „zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.“¹

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala **„Vývoj šikany od předškolního věku“**. Téma mě velice zajímá, neboť jsem sama matkou syna (nyní ve věku 9 let). Od počátku, kdy se syn začal včleňovat do dětských kolektivů, ať už to bylo na dětském hřišti, v mateřské škole nebo na prvním stupni základní školy, jsem vždy sledovala s obavami matky, zda se na něm neprojeví známky šikany od ostatních nebo zda sám nemá tendence k násilí...

Agrese bývá často ovlivněna vnějšími faktory (okolnosti, osobnost agresora atd.). Někdy se však oběti podvědomě vydávají v nebezpečí samy. Útočníka může „přitahovat“ jakákoliv známka slabosti (nesmělost, rozcitlivělost způsobená konkrétní událostí, nesprávné sebehodnocení atd.). Urážky, bití, vydírání nebo dokonce sexuální zneužití jsou bohužel součástí bolestivých zážitků, s nimiž může být naše dítě konfrontováno. Abychom mohli dítěti nebo dospívajícímu pomoci, potřebujeme především pochopit důvody vedoucí k jeho napadení.

¹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 25, ISBN 80-7178-049-9.

Následky šikany se odráží na všech jejích aktérech.

Bakalářská práce obsahuje teoretickou část, která je rozdělena do čtyř kapitol. Postupně je v nich vymezena problematika šikany, průřez vývojem šikany od předškolního věku až do dospělosti, diagnostika šikanování a možnosti prevence.

1. Šikana

Chceme-li se zabývat problematikou šikany, je nutné si na samém začátku říci, co to šikana vlastně je a jak se pozná.

1.1 Co to je šikana

Šikana je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je omezována zejména osobní svoboda a svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětím ubližováno na zdraví či na majetku.

Slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane* (týrání) a označuje tělesné, psychické nebo kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách. Dochází k omezování a hrubému porušování integrity osobnosti. Šikana je také opakované ubližování. Je to jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat ho. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí. Avšak o šikaně hovoříme pouze v případě, když je oběť bezbranná, tedy pokud se jedná o asymetrickou agresi, kdy její iniciátoři většinou útočí ve skupině. Jedná se o asociální jednání, mnohdy trpěné nebo podporované určitou skupinou. Dochází k ní většinou ve škole, na vojně, ale i na pracovišti nebo v rodině (opakované posměšky nebo ošklivé poznámky zaměřené na neoblíbené dítě), ale i uvnitř určitého totalitního režimu (tzv. policejní šikanování). V každém takovém prostředí má charakteristické rysy. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že vám někdo, komu se nemůžete ubránit, dělá, co je vám nepříjemné, co vás ponižuje, nebo to prostě bolí – strká do vás, nadává vám, schovává vám věci, bije vás. Ale může vám znepríjemňovat život i jinak, pomlouvá vás, intrikuje proti vám, navádí spolužáky, aby s vámi nemluvili a nevšímali si vás.²

² KOLÁŘ, M. *Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*. 1. vyd. Praha: MŠMT ČR, 2003, s. 89.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy uvádí ve svém Metodickém pokynu č. j. 28 275/2000-22 k prevenci a řešení šikánování mezi žáky škol a školských zařízení, definici šikany v čl. 1, odst. 1:

„Šikánování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrášovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“

1.2 Protagonisté šikany

Aby se mohla šikana plně rozvinout, je zapotřebí, aby byly splněny následující tři podmínky:

- a) přítomnost potenciálního šikanujícího agresora,
- b) přítomnost potenciální oběti šikánování,
- c) přítomnost takového klimatu skupiny, které šikánování nezabrání.

1.2.1 Agresor

Osobnost agresora může mít několik různých podob. Jedním z majoritních společných znaků je snaha dominovat a ovládat okolí. Tyto děti bývají většinou tělesně zdatné a mají zjevně kladný vztah k projevům agrese. Dalším typickým znakem je nedostatek morálního cítění, absence jakýchkoli pocitů viny, lítosti. V důsledku nedostatku sebereflexe zasloužený trest vždy vnímají jako křivdu. Mohou být

nadprůměrně inteligentní nebo právě naopak – primitivní a omezení, mají sklony k sadismu, sobectví a sebestřednosti. Většina násilníků vykazuje vysoký stupeň sebevědomí a ve společnosti ostatních dětí jsou oblíbeni a obdivováni. Ovšem pozor – v zoufalé snaze strhnout na sebe pozornost se iniciátorem šikany může stát i dítě nepřilíš oblíbené, s nízkým sebevědomím, toužící po obdivu a uznání mezi spolužáky.

Podle dr. Michala Koláře existují v šikanování tři základní typy agresorů:

- První z nich je primitivní, brutální, na první pohled grázlík, který druhé zastrašuje. I jeho rodiče jsou spíš lidé s násilnými sklony.
- Druhý typ je velmi slušný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Na první pohled nic nenavědčuje tomu, že by nebyl v pořádku. Oběť trápí většinou někde stranou, třeba na záchodě, aby ho druzí neviděli. Zajímavostí je, že jeho rodiče často pracují buď v resortu ministerstva vnitra nebo v armádě.
- Třetím typem agresora je žák oblíbený, vlivný, s dobrým prospěchem s výborným sociálním chováním. Umí si získat kantory, je zábavný, rád pořádá „představení“ s obětí a občas k tomu má i „své“ lidi. V jeho rodině není na první pohled znát zřejmá patologie, rodiče ho mají rádi, „pouze“ jsou hodně zaměřeni materiálně a konzumně, v rodině chybí duchovní a morální rozměr.

1.2.2 Oběť

Do jisté míry je možná typizace oběti možná, neboť existují určité rysy v chování a jednání obětí, které agresori umí velmi dobře vycítit a zcela efektivně využít.

Velice častým motivem bývá fyzická odlišnost. Jedinci přitahující násilí bývají tělesně slabší, neobratní, obézní či jinak handicapovaní (tělesná vada, rozštěp apod.). Specifickým druhem šikany, která se zakládá na fyzické odlišnosti, je šikana rasová.

Obětí se bohužel také stávají děti sociálně znevýhodnění (dítě, které se nemůže oblékat podle poslední módy, nemá mobilní telefon, nechodí do Mc Donalds atd.). Šikana v důsledku nízkého socio-ekonomického postavení rodiny nabývá v poslední době na významu.

Rovněž není žádným překvapením, že provokujícím faktorem může být jakákoliv psychická odlišnost. Je to především příliš viditelná bojácnost, slabá reaktivita v zátěžových situacích – jedinci, kteří snadno propadají panice, výčtkám svědomí, přílišné sebekritičnosti. V kolektivu nejsou příliš oblíbení, nedokáží zaujmout, pobavit, jsou tedy v klasické pozici outsidera. Psychickou odlišností se rozumí také různá míra inteligence. Obětí šikany se snadno stávají mentálně slabší děti, u kterých je hlavním provokujícím faktorem jejich naivita, těžkopádnost, závislost, vyšší sugestibilita. Stejně tak může být v kolektivu znevýhodněno dítě vysoce inteligentní, které se pouze jinak chová, například si o přestávkách místo běhání po chodbách čte, v hodinách ovládá všechnu látku a má snahu o ní diskutovat.

Co se týče rodinného zázemí, ukázalo se, že většina obětí má rodiče s velmi úzkostnou a přehnaně pečlivou povahou. Jsou to zejména overprotektivní maminky, které neustále žijí v obavách o své dítě, příliš je omezují a kontrolují, čímž prohlubují jeho nesamostatnost a vzájemnou citovou závislost.

Druhým extrémem jsou rodiče, kteří své dítě týrají nebo zanedbávají. Takové dítě se pochopitelně chová jinak nebo vypadá jinak než ostatní a nemá šanci do kolektivu zapadnout.

Zvláštní jev lze někdy pozorovat u jedinců pocházejících z prostředí s takzvanou „spartánskou“ výchovou, kdy dojde k charakterové závislosti tyрана a týraného. Týraný zcela záměrně provokuje potenciální agresory a výsledná šikana je jeho cílem.

Situace se však někdy stává nepřehlednou, zvláště pokud je oběť zároveň i agresorem (např. neoblíbený žák – sám často šikanován, se připojí k šikaně dalšího žáka, aby si získal popularitu).

1.2.3 Skupiny náchylné ke vzniku šikany

Riziková konstelace je zejména skupina s tuhou vnější kázní, hierarchicky organizovaná, s výskytem většího množství agresivních jedinců. Šikanování má vzrůstající trend v této linii: základní škola, střední škola, učiliště, učiliště s internátem, vojna, vězení.

Šikana totiž mnohdy vůbec nezávisí na osobnostních charakteristikách šikanovaného, ale čistě na jakémsi vžitém vzoru. Příkladem mohou být zmínění instituce (internáty, učiliště, vězení, kasárna), kde se šikana počne rozvíjet jaksí samozřejmě a jedinci jsou šikanováni nebo posléze sami šikanují na základě „tradice“ předávané od ročníku k ročníku. Jakýkoli nově příchozí učeň či voják je šikanován pouze na základě toho, že je nový.

Zvláště dobrou živnou půdou je tedy neosobní prostředí s velikým množstvím lidí, naproti tomu šikanování se nedaří vůbec ve skupinách malých, nekonvenčně pojatých, s důrazem na lidská práva jednotlivce, kde se respektuje osobnost každého jedince (např. školy Waldorfského typu).

1.3 Stádia procesu vývoje šikany

Šikanování je proces, který se vyvíjí postupně v několika stádiích. V samotné praxi jsou těžko rozpoznatelné hranice mezi jednotlivými stadii, protože ta v sebe různě rychle přechází, překrývají se a splývají.

1. stádium - ostrakismus

Jedná se o etapu vzniku počátku šikany. Stačí, aby se ve třídě objevily méně oblíbené děti, „obětní beránci“, „černé ovce“, outsideři. Stačí, aby učitel častěji vytýkal žáku některého jeho slabiny, neschopnost, snižoval jeho autoritu, dotýkal se slovně nevhodně jeho osoby. Takové děti se okamžitě dostanou na chvost skupiny a začnou zakoušet první, sice mírné, převážně psychické formy násilí. Jsou to různé legrácky,

intriky, pomluvy. Ostatní se s ním nebaví, odstrkují jej, povyšují se nad ním, baví se na jeho účet. Takové dítě začíná přijímat roli utlačovaného, odstrkovaného, nedokáže se účinně bránit. Tento první stupeň je velice těžko pozorovatelný. Učitel by měl mít pro tyto projevy vytrýbený cit a měl by umět rozlišit skutečný vtip od zlého úmyslu. Rodiče se většinou o těchto projevech nedozví, mohou však pozorovat, že se mění chování jejich dítěte.

2. stádium – přitvrzování

Je charakteristické tím, že psychický nátlak přerůstá ve fyzickou agresi, přitvrzuje se manipulace s obětí. Agresor v této etapě vstřebává zážitek jak chutná moc, jaké uspokojení mu přináší to, když bije, týrá, ponižuje. Nereaguje-li v tomto stádiu pozitivní jádro skupiny třídy, neexistují-li kamarádské vztahy, záporný vztah k násilí, pozitivní morální vlastnosti, pak dochází k prolomení posledních morálních zábran a šikana se rozjíždí ve větším rozsahu.

3. stádium – nukleový

Je prakticky rozhodující. Existuje stále možnost vzniku silné pozitivní skupiny, která by oslabil vliv tvořícího se „úderného jádra“. Pokud tato silná pozitivní skupina nezasáhne, pak tažení tyranů přechází do dalších fází. K agresorům se přidají další jednotlivci. Cílem tohoto „úderného jádra“ budou stále ti nejslabší, ti nejnižší postavení.

4. stádium – mlčící většina

Šikana se rozjíždí v plném rozsahu. Působení agresorů je tak silné, že jejich normy přejímá celá skupina. Klást odpor v této fázi se již nedá. I mírní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě. Aktivně se zúčastňují týrání spolužáka. I oni prožívají pocit uspokojení z ponížení, bolesti a útrap toho druhého, slabšího. Dělají to proto, aby oni sami se nestali tím týraným. Vliv pedagogů na chování takové skupiny – třídy je minimální, případně zprostředkovaný přes „vůdce“, „kinga“.

5. stádium – dokonalá šikana

Zpravidla se na základních školách nestačí vytvořit, je to spíše záležitost věznic, výchovných ústavů, případně středních škol. Jeho charakteristickým znakem je to, že agresori jsou chápáni a uznáváni jako „vůdci“, „kingové“, „nadmocní“, „otrokáři“, „velkoknížata“, „ministři“ apod. Oběti jsou vnímány jako „podlidi“, „poddaní“, „nevolníci“, „otroci“. Vůdce tyranů zaujímá vedoucí místo, rozhoduje o všem, co se ve skupině děje. Nejhorší je – jestliže je tímto vůdcem žák s výborným prospěchem, ochotně pomáhající pedagogovi, žák mající podporu třídního učitele, protože „on přece všechno spolehlivě zařídí“. Oběť v tomto stadiu utíká do nemoci, má mnoho absencí, často i neomluvených, vyhýbá se škole a v nejhorším případě končí psychickým zhroucením nebo pokusem o sebevraždu.

1.4 Typy a formy agresí a manipulací

Šikanování může mít fyzickou i psychickou podobu, projevuje se ve všech skupinách věkových i sociálních, může se objevit i mezi klienty domova důchodců či mezi ministranty v kostele. Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech nabýt i rysy organizovaného zločinu.

Pro praktické rozlišení vnějších projevů šikanování je užitečná trojdimenzionální „mapa“, podle které lze agresii členit na:

1. přímou a nepřímou,
2. fyzickou a verbální,
3. aktivní a pasivní.

Kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování (viz následující tabulka). Díky této citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi dívkami a mezi chlapci, u týrání tělesně postižených dětí v běžné škole apod.

<i>Osm druhů šikanování</i>	<i>Příklady projevů</i>
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věší, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivně nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů.)
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod. (Odmítnutí splnění požadavků.)
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

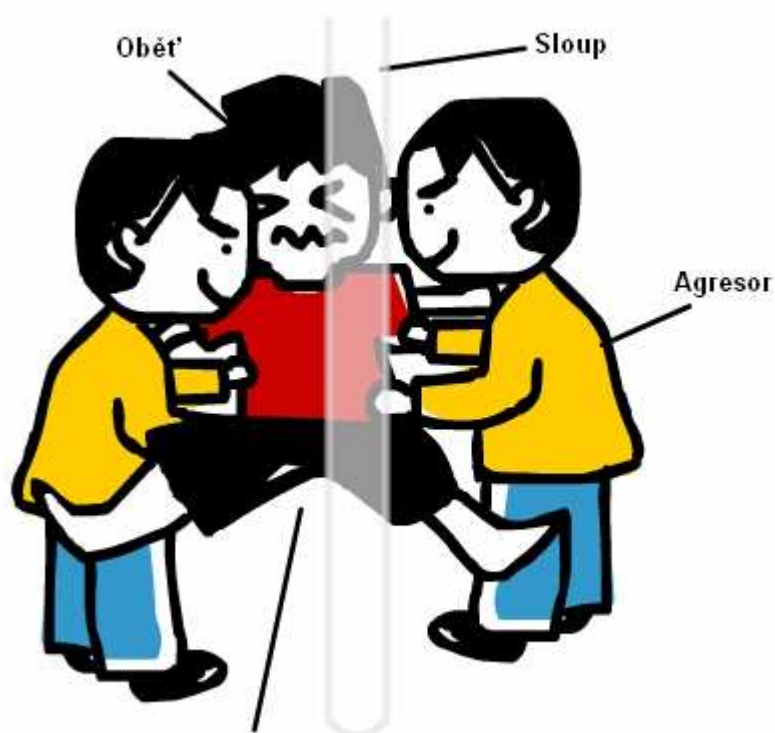
Šikanu je možné členit také dle následujících kritérií:

- „viditelnost“ šikany – šikanování *zjevné* (fyzické útoky, psychické ponižování, vydírání) a *skryté* (vyloučení ze skupiny); dr. M. Kolář hovoří o šikaně *přímé* a *nepřímé*, obsahově je však oboje dělení velmi blízké;
- míra nutné aktivity oběti – *pasivní* snášení útoků a nedobrovolné vykonávání příkazů agresora,
- forma útoku – *fyzické* nebo *verbální* šikanování, dále i ničení a odcizování osobních věcí.

Kritéria dělení umožňují klasifikovat různé typy šikany. Znalost variant a typologie usnadňuje odhalení a „lčení“ signálů, které šikanovaný dává svému okolí.

Tradiční křtící rituály zacházení s nováčky nejsou šikana v pravém slova smyslu. Od šikany jako takové se odlišují tím, že slouží spíše zábavě, jsou jednorázové, oběť je podstupuje dobrovolně, ví, že jde o zkoušku, vše se řídí pravidly a zvykovým právem. Vhodnější je tedy patrně označení „praktiky blízké šikaně“.

Happy corner („Veselý roh“) – viz následující obrázek – je jednou z praktik šikanování rozšířených v Asii, ale i v Americe a Evropě.³

Oběť je rozkrokem narážena na sloupek či roh zdi

Formu ovlivňuje jednak věk účastníků (u dětí jsou praktiky mírnější než u mladistvých), pohlaví (u mužů je typičtější fyzická forma, u žen psychická a šikanování ženami je obecně méně častější). Nejkrutější formy šikanování se objevují tam, kde je oběť nucená pobývat společně s agresorem na jednom místě (školní zájezdy, internáty, výchovné ústavy, věznice apod.).

Mezi formy šikany patří ignorování oběti, její izolace, pomlouvání a zesměšňování (snižování pozice v kolektivu), ale i vyhrožování, udílení násilných a manipulativních příkazů a vydírání. Dále sem řadíme krádeže věcí, jejich poškozování a nedovolenou

³ obrázek ze zdroje <http://cs.wikipedia.org/wiki/sikana>

manipulaci s nimi. V neposledních řadě jde o praktiky fyzického násilí, a to i za použití zbraní. Nelze pominout ani šikanu se sexuálním podtextem, ta sahá od verbálního obtěžování až k pohlavnímu zneužívání a znásilnění.

Novým fenoménem je kyberšikana. Ta využívá možností, které jí poskytují moderní technologie, jako jsou mobilní telefony, fotoaparáty, kamery a internet. Příkladem může být nahrání ponižující situace na mobilní telefon a její rozeslání ve formě MMS či přes internet. Jde pak o „dovršení“ klasické šikany. Jiným odvětvím kyberšikany je terorizování jiných pomocí e-mailových zpráv, blogů (= webová aplikace obsahující periodické příspěvky na jedné webové stránce. Nejčastěji, nikoli však nezbytně, bývají zobrazovány v obráceném chronologickém pořadí, tj. nejnovější nahoře), atd.

Michal Kolář ve své knize Bolest šikanování uvádí přehled konkrétních typů a forem agresí a manipulací:

Fyzická agrese a používání zbraní

Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí.

Agresori oběti svážou ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá.

Předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod.

Oběť je vystavena hromadnému kopání.

Je vystavena anonymnímu hromadnému bití.

Je vystavena fackování.

Je vystavena násilnému sprchování ve studené vodě.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

Oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím.

Oběti je vyhrožování po telefonu.

Oběť je zastrašována zbraněmi: skutečnou pistolí, plynovou pistolí, vystřelovacím nožem...

Oběti je nadáváno.

Agresori urážejí rodiče oběti.

Vysmívají se slabostem a handicapům oběti.

Vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení oběti.

Krádeže, ničení a manipulaci s věcmi

Agresoři berou oběti peníze, zabavují jí výplaty.

Trhají a ničí oblečení oběti.

Přivlastňují si nejrůznější věci oběti.

Trhají a ničí, případně ukradnout oběti učebnice, sešity.

Oběť je agresory donucena „půjčit“ svačinu.

Ukradnou, popřípadě schovají oběti legitimace, lístky na oběd, peněženku s penězi....

Násilné a manipulativní příkazy

Oběť je donucována pít limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy.

Je donucována čistit agresorům boty, líbat jim boty...

Je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat fotografie...

1.5 Dílčí závěr

Šikanování má své kořeny v iniciačních obřadech a ve vytváření neformálních struktur, kde vůdce stanoví rituál odměn a trestů k ovládnutí celé komunity. Šikanování je projev sociální patologie.

Hlavním zájmem šikany je cíl někomu ublížit, je to záměrné a nevyprovokované užití síly jedincem nebo skupinou, obvykle opakovaně. Od prosté agrese se liší záměrem ublížit a navíc ještě profitovat libovolnou odměnou ve svůj prospěch.

Agresoři bývají starší, fyzicky vyspělejší jedinci nebo skupina disponující početní převahou. Šikanující mnohdy pochází z prostředí, kde je agrese prostředkem jednání. K šikanování ho často vede vlastní zakomplexovanost, nedostatek sebevědomí a nejistota. K oběti bývá bezohledný a mnohdy ji považuje za méněcennou.

Obětí bývá často jedinec, který se nějak odlišuje. Spektrem odlišností je velké, nejčastěji jsou šikanováni jedinci handicapovaní vzhledově, sociálně či fyzicky, lidé úzkostní, plaší, či ti, kteří se odlišují rasově, národnostně, vyznáním nebo chováním. Stejně tak se může obětí stát nový člen skupiny (nový žák, spolupracovník).

V závěru lze konstatovat, že šikanující i šikanovaní mohou mít některé společné rysy. Mají horší výsledky (ve škole, v práci), jsou v kolektivu méně oblíbení, mívají nižší sebevědomí a častěji zakoušejí problémy v rodině. V jedné osobě se také může spojovat role oběti a agresora. U těchto tzv. „agresivních obětí“ jsou negativní důsledky šikany, ve srovnání s jednoznačnými oběťmi (agresory), ještě umocněny.

2. Vývoj šikany v závislosti na věku

2.1 Předškolní věk

S projevy agresivity se lze setkat již v předškolním věku. V prvních šesti letech života se dítě velmi vnímavě učí výchozím způsobem znát sociální role, včetně ladění vzájemných vztahů.

Pokud hned v těchto prvních šesti letech své životní kariéry lidský jedinec nemusí hledat kompromisní vyvažování svého chování vůči vrstevníkům, může později nejednou svou nejistotu nahrazovat navenek větší agresivitou vůči svému okolí.

Tato agresivita se objevuje především jako verbální – dítě je drzé, používá vulgarismy a hrubá slova, křičí. Objevit se mohou také konkrétní činy – dítě rozbíjí záměrně věci, vyvolává fyzické konflikty s druhými, pere se, fyzicky dětem ubližuje.

Verbální agresivitou se dítě většinou odreažovává. Agresivní chování a jednání se projevuje ve chvíli, kdy má dítě pocit, že je zanedbávané, nepochopené, chce si za každou cenu získat pozornost dospělých.

Při boji proti agresivitě je důležitá rodina. Dítě by se nemělo setkávat s agresivním chováním a jednáním ve své rodině. Důležitá je klidná, pohodová atmosféra, ocenění všech členů rodiny, včetně dětí. I rodiče a vychovatelé by se měli dokázat ovládnout, umět regulovat a ventilovat svůj vztek či hněv vhodným, přijatelným způsobem a neuchylovat se k různým formám agresivního chování a jednání.

Omezení či odstranění agresivity je úkol vyžadující trpělivost, toleranci a pochopení. Nutná je spolupráce rodiny a školy, mnohdy musí být přizván odborník, protože problémy chování spojené s agresivitou mohou způsobovat i různé problémy v oblasti psychologické, psychiatrické či zdravotní.

Vyhnete se hubování, trestání a křiku. Těmito negativními projevy dítě utvrzujeme v tom, že o něj nestojíme, že ho nechápeme. Docílíme tím pouze toho, že dítě může být

naopak ještě vzdorovitější, odreagovává své zklamání další agresí. Domluva a vysvětlování také nejsou vhodnou reakcí – dítě získává nežádoucí pozornost na základě jeho agresivního chování a jednání. A tak se projevy agrese mohou nadále opakovat a dítě je „odměněno“ pozorností rodičů a vychovatelů, což ho jen utvrzuje o správnosti jeho chování a jednání. Má pocit, že je nyní pro rodiče a vychovatele důležité.

Správnou variantou je nevěnovat agresivnímu jednání a chování pozornost, přehlížet ho. Nutné je však předejít zranění dítěte či někoho dalšího, případně rozbití věci a předmětů. Dítě bychom měli odvést na bezpečné místo a vysvětlit mu, že se s ním budeme bavit až se uklidní. Není vhodné a přípustné dítě někde zavírat či zamykat! Naopak – skvělá je možnost, kdy může být rodič či vychovatel dítěte nablízku. Ve chvíli, kdy se dítě zklidní, může rodič či vychovatel hned pozitivně reagovat na změnu. Od dospělých však tento přístup vyžaduje pevné nervy, neústupné dodržování dohod a zásad – zvláště v krizových situacích.

Dítě musí poznat, že nám na něm záleží, umíme jej ocenit v běžných situacích, pochválit. Tyto normální situace, kdy se dítě projevuje klidně a bez problémů, je nutné posilovat. Za každý hezký den dítě může dostat do sešitu nálepku či obrázek. Za plnou stránku pochval následuje přiměřená odměna – dítě například zvolí, kam půjde rodina v neděli na výlet. Dítě musí získat sebedůvěru a jistotu, aby opustilo model agresivního chování. Důležité je pozitivní vnímání dítěte rodiči a vychovateli, i když dítě občas obtíže s agresí má.

V kolektivních zařízeních je možná spolupráce a pomoc i ostatních dětí, které přebírají vzory chování a jednání od pedagoga. Velmi důležitá je spolupráce s rodiči. Především vhodná výchova v rodině může pomoci odstranit agresivní chování.

2.2 Školní věk

Šikana ve škole není novinkou, je patrně stejně stará jako škola sama. Vědecká diskuze o šikaně však započala až v roce 1969 ve Skandinávii a až na konci osmdesátých let dvacátého století byly publikovány výzkumy i jindy ve světě (Velká Británie, USA, Austrálie, Japonsko, Nizozemsko, Kanada).⁴

Impulesem byly alarmující znaky, které vykazuje šikanování dnešní doby. Dochází k nárůstu počtu případů šikany, nárůstu brutality a rafinovanosti a naopak klesá věk aktérů šikanování. Nově se objevuje fenomén „šikanovaného učitele“.⁵

Šikana se jako epidemie rozšířila do všech škol. Na některých, jako jsou například učiliště či základní školy, má těžší průběh, na gymnáziích mírnější. Vyskytuje se zejména v těch školách, kde se praktikují tradiční způsoby pedagogické práce s autoritativním přístupem k žákům, kde se nepracuje se žakovskými skupinami, kde svět dětí je neprostupně oddělený od světa dospělých.

Ve své zárodečné formě je šikana přítomna prakticky na všech školách. Výzkum z roku 2001 provedený na 66 základních školách, při němž bylo osloveno přes 6000 žáků, přinesl šokující výsledky: na druhém stupni základních škol je šikanováno 41% žáků.⁶

Šikanování většinou neprobíhá cestou ze školy či do školy, tak zvaně na ulici, nýbrž v prostorách školy, např. v šatnách, na záchodcích a všude jinde, kde jsou děti bez dozoru. Problémem statistického zachycení šikany je jednak její skrytost a neochota některých učitelů a ředitelů přiznat výskyt šikany, ale i rozdílné chápání toho, jaké chování už je možné za šikanu považovat.

⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9, s. 18.

⁵ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9, s. 16.

⁶ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9, s. 15.

Šikana se nevyhýbá ani středním školám, může se objevit i na vysokých. Výraznější je na učilištích. Ve všech případech však šikana snižuje, pokud přímo neznemožňuje, pedagogické působení školy. Výchovný i vzdělávací efekt je v takových skupinách minimální.

V poslední době do šikany už i na školách vstupují peníze a sexuální motivy. Šikanu provází psychické trauma, které může dítě provázet celým dětstvím. Může se projevit změnou chování dítěte, zvýšenou úzkostí, strachem, neurotickými projevy, zhoršením školního prospěchu, záškoláctvím apod.

V posledních letech se nově objevuje šikana vedená skrze sociálně-ekonomické rozdíly mezi žáky (jejich rodinami). Tyto rozdíly se projevují například v oblečení či v mobilních telefonech, a jsou agresorům vítaným nástrojem, jak zasáhnout oběť na citlivém místě. V zavedení školních uniforem pak někteří vidí způsob, jak utlumit viditelnost sociálně-ekonomických rozdílů mezi dětmi.

Úplně nejnovějším fenoménem v oblasti šikany je využívání možností, které poskytují moderní technologie, jako jsou mobilní telefony, fotoaparáty, kamery a internet. Agresoři své akce vědomě plánují a natáčejí při nich sebe a chování oběti. Jsou i případy, kdy byly takto zadokumentované akce zveřejněny na internetu. Především jde o exhibici toho, jak jsou silní. Přestože se dají z těchto záznamů agresoři identifikovat, jejich trestné činy jsou pro nedostatek věku pachatele odloženy.

Příčiny šikany tkví v touze po moci (obecně po výhodách), ovládnutí druhých, motivem je krutost (potěšení z utrpení druhého), tlak k mužnosti, zvědavost (týrání jako experiment), zvrhlé testování vlastních hranic, nuda a touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích. Forma šikany bývá někdy poznamenána sexuálním zájmem (homo/heterosexuálním), jindy rasismem.

Jako v každé lidské skupině, tak i ve třídě dochází k jakémusi boji o prosazení svých zájmů a uplatnění své vůle. Učitel se zde musí prosadit jako ten, kdo má v těchto sporech poslední slovo, kdo bývá soudcem. Jeho úkolem je prosazení spravedlnosti mezi dětmi. Jde především o ochranu slabších přes silnějšími. Může využít každé

příležitosti k tomu, aby je povzbudil, dodal jim odvahy, posílil jejich sebevědomí, ujistil je, že jsou stejně hodnotní jako ostatní.

Děti mají silnou potřebu se svěřovat a proto je třeba je v tomto podporovat. Musíme jim hlavně naslouchat, aby měly pocit bezpečí před agresivními vrstevníky.

Dobrou prevencí je také co nejširší uplatňování kooperace mezi dětmi při všech školních činnostech. Základem je podporovat zapojení outsiderů do skupinových aktivit, aby tak mohli získat respekt třídy a vyšší sebeúctu.

Primární prevencí šikany na školách se zabývá Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č. j. 14 514/2000-51 platný od 1. ledna 2001 a Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 28 275/2000-22 platný též od 1. ledna 2001.

2.3 Dospělost

Šikanování probíhá i mezi dospělými na pracovišti. Je to vlastně psychoteror na pracovišti. Existují dvě formy mobbing a bossing.

Mobbing označuje nejrůznější formy znepríjemňování života na pracovišti. Charakteristická je pro ně skrytost, rafinovanost a zákeřnost. Při rozhodování, zda už jde o mobbing, se užívá tzv. Seymannova pravidla: za mobbing lze považovat pouze chování, které se objevuje alespoň 1 x týdně po dobu minimálně 6 měsíců. Někdy bývá pod mobbing zařazováno i sexuální obtěžování na pracovišti, jiné pojetí vymezuje mobbing jako špatné zacházení bez sexuální či rasové příčiny. Dle výsledků výzkumu z roku 2002 je obětí mobbingu 4-8% pracujících.⁷

Za mobbing je vždy zodpovědný zaměstnavatel. Nový zákoník práce zakazuje na pracovišti jakoukoliv diskriminaci, obtěžování a pronásledování. A povinností firmy

⁷ BEŇO, P. *Mobbing je když...* Moderní vyučování, 2002, roč. 8, čís. 3, ISSN 1211-6858, s. 4-5.

také je vytvářet dobré pracovní prostředí. Dovolat se svých práv a nad šikanujícími kolegy zvítězit ovšem bývá obtížné.

Bossing je jakousi podskupinou mobbingu. Je specifický tím, že šikany se dopouští nadřízený pracovník. Příčinou bossingu může být strach o vlastní pracovní pozici, obavy, že by nás mohl nahradit náš podřízený. Spouštěčem může být také „tlak shora“, kdy vedoucí pracovník na podřízeného přenáší své frustrace z vlastního neúspěchu. Je mnohem těžší jej ustát. S vedoucím nemá řadový pracovník rovné šance. Může daleko snáze ovlivňovat ostatní na pracovišti. Problémy s nadřízeným přitom nemají jen lidé, kteří jsou povahově slabší, ale i ti, kteří chtějí být nezávislí a kritičtí. Snaží se vyjadřovat k problémům a spolurozhodovat.

Ve snaze zbavit se nežádoucího kolegy či podřízeného a upevnit si vlastní pozici ve firmě je vynalézavost agresorů značná. Vše může začít legráckami, žertíky a posměšky. Postupně se připojí schválnosti, intriky a plánované úsilí agresora, aby se jeho oběť stala ve firmě černou ovci, kdy do hry zapojí okruh svých spojenců.

2.4 Dílčí závěr

Jak bylo výše popsáno s projevy agresivity se lze setkat již v předškolním věku. Pokud hned v těchto prvních šesti letech svého života lidský jedinec nemusí hledat kompromisní vyvažování svého chování vůči vrstevníkům, může později nejednou svou nejistotu nahrazovat navenek větší agresivitou vůči svému okolí.

3. Diagnostika šikany

Je možné, že šikana ve třídě nebo ve škole existuje, ale učitelé a vedení školy neví nic konkrétního, protože funguje obvyklé utajení pod hrozbou ještě horší agrese. Je možné, že se děti svěřily svým rodičům, ale rodiče se obávají, že škola jejich stížnosti neuvěří nebo nebude schopna záležitost dovést do konce a jejich dítě bude vystaveno ještě většímu násilí. Někdy sami děti přesvědčují své rodiče, aby si ve škole nestěžovali. Mnohdy učitelé mohou zamlčet o šikaně ve své třídě z jednoduchého důvodu, že si prostě neví rady nebo že jim bude vytykána jejich neschopnost zvládnout žáky. Ředitel školy tak může být úplně ten poslední, kdo se dozví, že na jeho škole bují šikana.

Přesto přese všechno zodpovědnost zůstává na učiteli. Proto musí být ve střehu a všimnout si všech náznaků toho, že je někdo v jeho třídě šikanován. Dítě může být šikanováno dokonce i v přítomnosti učitele. Tyto způsoby ovšem probíhají méně nápadně a mírněji, než když učitel není přítomen. Proto musí mít učitel neustále „otevřené“ oči.

3.1 Znamky šikany

Znamky šikany můžeme rozdělit na přímé a nepřímé. Mohou být různě závažné samy o sobě i v závislosti na tom, jak často se opakují. Některé znamky mohou být samy o sobě nevinné, mohou patřit k běžnému dění ve třídě, na chodbě nebo na hřišti. Při častějším výskytu však přesto půjde o znamku toho, že dítě může být obětí šikany. Rozhodující je současný výskyt většího počtu těchto znamek.

Přímé znamky šikany

1. Posměch: posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je dané dítě konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ apod. zranitelné.
2. Kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislivým, případně pohrdavým tónem.

3. Příkazy, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.
4. Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
5. Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout (menší dítě někdy s pláčem).

Nepřímé známky šikany

1. Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády.
2. Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními.
3. O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
4. Má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté, ustrašené.
5. Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
6. Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle.
7. Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
8. Zašpiněný nebo poškozený oděv.
9. Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit.
(Pozor zejména na děti nově zařazené do třídy, přízpusobovací konflikty nejsou vzácností!)⁸

⁸ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 49, ISBN 80-7178-049-9.

Rodiče by měli věnovat pozornost kromě toho, co bylo uvedeno a čeho si může všimnout také (nebo především) učitel, zvláště těmto známým šikany:

1. Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
2. Dítě nemá ani jednoho kamarády, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
3. Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
4. Nechutí k tomu jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
5. Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
6. Dítě chodí domů ze školy hladové (agresivně mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
7. Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze sna, možná právě „Nechte mě!“
8. Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
9. Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
10. Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
11. Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
12. Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.

13. Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.).

14. Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.⁹

Pokud má učitel podle výše uvedených známek podezření, měl by zvýšit pozornost, pak může agresory dokonce přistihnout při činu. Pak je věc jasná a zbývá jen vyvodit důsledky. O šikaně se může dozvědět od postiženého dítěte nebo od jiných dětí ve třídě, od rodičů, kterým se oběť svěřila nebo případně od jiných dospělých, kteří byli jejími svědky. V těchto případech je důležitým úkolem záležitost pečlivě a do důsledků vyšetřit.

3.2 Řešení šikany

Otázka řešení šikany je komplikovaná a dlouhodobá. Jsou zde dvě možné roviny, na kterých lze zasáhnout a pokusit se o nápravu – škola a rodina. Nejdříve se budu zabývat úlohou školy, neboť k bezpráví dochází nejčastěji na její půdě. Učitelé mají především za úkol ochránit oběť před dalšími potenciálními útoky. Není možné, aby nechávali řešení závažných případů šikany na dětech samotných.

A právě v pedagogickém přístupu k šikaně spočívá největší problém. Zjevně chybí teoretická příprava pedagogů v oblasti rozpoznávání a řešení případů šikanování. Strach z potenciálního rozruchu, negativní reakce rodičů, dokonce i mediálního útoku je u některých pedagogů natolik silný, že raději šikanu přehlížejí a vůbec se ji nesnaží řešit (ačkoli jsou svým přístupem a jednáním někdy jednou z jejích příčin). Argumenty, že se jedná o „klukoviny“ a že napadené děti jsou přecitlivělé, stejně jako jejich matky, jsou naprosto nepřijatelné!

⁹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 50, ISBN 80-7178-049-9.

Učitel musí být všímavý, sledovat dění ve třídě, vztahy mezi dětmi, stupeň spolupráce nebo rivalry. Je nepochybně výhodou, když se o svá pozorování podělí i s kolegy. V případě, že odhalí mezi dětmi šikanu, musí zaujmout jasné stanovisko a projevit nesouhlas s takovým jednáním veřejně před celou třídou. Rozhodný a nekompromisní postoj je důležitý jak pro oběť, které tím poskytuje podporu a ochranu, tak pro ostatní děti, které by měly poznat, že v humánní společnosti se takové chování netoleruje. Bezprostředně po odhalení události by měl následovat veřejný a přiměřený postih šikanujícího dítěte, ovšem s tím, že pedagog dá najevo, že neodsuzuje je samotné, nýbrž jeho chování.

Dále je důležité jednat s rodiči, a to nejen obětí, ale i agresorů, a žádat důslednou nápravu. Rodičům oběti je třeba zdůrazňovat nezbytnost spolupráce s vlastním dítětem. Varovat je, aby spravedlnost ukvapeně nebrali do vlastních rukou (např. že si to půjdou vyřídit s rodiči agresora), neboť někdy rodič jednající v zájmu dítěte napáchá víc škody než užítku. Je nutné, aby dítě – oběť nebylo svými blízkými křivě podezříváno či dokonce trestáno! Záleží na každém rodiči a dítěti, jaký společný postup zvolí. Neexistuje univerzální návod kromě logických a osvědčených doporučení. Rodiče musí být pro dítě především zdrojem porozumění, opory a ochrany a při vágním postoji pedagogického sboru a při podezření, že škola bezpečí a práva jejich dítěte chránit nebude, mají bez váhání školu změnit. Někdy bývá vhodné zvolit školu v něčem prestižnější (např. základní školu s rozšířenou výukou jazyků či hudební výchovy, aby nemusela matka šikanovaného dítěte vysvětlovat dopodrobna, proč se rozhodla vzdělávací ústav změnit, a mohla uvést relevantní záminku). V žádném případě se rodiče nesmí domnívat, že jejich dítě je nějak slabé, divné, neduživé či neschopné, že se nedokázalo ubránit mnohdy hrubému násilí. Musí tuto skutečnost přijmout a jednat na základě rozumu a srdce. Nemá smysl nechat dítě trpět s tím, že se „aspoň zocelí pro život“.

Zajímavým elementem bývají rodiče agresorů. Je pochopitelné, že spolupráce s nimi je nezbytná, ale zároveň mnohdy velmi komplikovaná, neboť jak bylo uvedeno výše, agresori často „napodobují“ své rodiče, a proto je tato spolupráce někdy zcela vyloučená. Je-li dítě z dobrých poměrů, je možné žádat rodiče o důraznou domluvu, ve které dají dítěti jasně najevo své názory ohledně násilí. Je nezbytné stát si za svým a nedovolit dítěti ovládat rodiče taktikou různých výmluv (učitel je nespravedlivý,

zasedl si na mě apod.). Případy, kdy rodič i přes zcela spolehlivě prokázanou skutečnost brání své dítě za každou cenu, nejsou ojedinělé.

Ještě větší problém představují rodiny nefunkční či různě narušené, které jsou jasným zdrojem patologického chování dítěte. Zde by měla naději na úspěch snad jen rodinná terapie, ale přesvědčit je o tom bývá často nadlidský úkon.

V takové situaci, kdy se pedagog na spolupráci rodičů spoléhat nemůže, je na něm, aby se snažil na šikanující dítě působit. To znamená nabízet mu pozitivní alternativy, jak uplatnit jeho silové ambice (např. kolektivní sporty), záměrně jej uvádět do situací, ve kterých získá obdiv a uznání, aniž by si je vynucovalo násilím atd. Důležité je učit malého násilníka empatii – schopnost vžít se do pocitů jiných. Rovněž by pedagog neměl šetřit chválou za každý projev snahy o nápravu.

4. Možnosti prevence

Dětská agresivita je problém celosvětový a její prevence a řešení se ve vyspělých státech stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů.

Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, resp. kde nebyla pozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly.¹⁰

Řešení, které by vedlo k celospolečenskému vymýcení šikany, je velmi komplikované a dlouhodobé. Šikana není pouze záležitostí omezenou na školní věk. Je to problém související s budoucím jednáním všech zúčastněných jedinců, a to jak agresora, tak i oběti a svědků. Je nutné začít s výchovou již od útlého věku, vštěpovat dětem morální a společenská pravidla a vyžadovat jejich dodržování. Mezi další možnosti, jak šikaně předcházet, patří:

- vytvoření atmosféry otevřenosti a vzájemné solidarity,
- stanovení jasných pravidel chování v kolektivu,
- stanovení postupů v případech násilí mezi dětmi,
- pravidelné diskuze na téma tělesné, etnické či kulturní odlišnosti,
- vzdělávání v oblasti lidských práv,
- cílené sledování přímých a nepřímých známek šikany.

Řešení šikany bychom mohli nazvat „pedagogickou chirurgií“. Ani zde nesmíme podcenit sebemenší detail. Jakákoli kamufláž je odhalitelná, neboť účinnost zákroku se dá empiricky ověřit. Ani v nejjednodušším diagnostickém případě při první pomoci se nesmí udělat chyba. Jinak hrozí vážné nebezpečí poškození oběti. Všechny kroky musejí být promyšlené jako v šachové partii. Zejména v taktice se musí počítat s alternativními postupy.¹¹

¹⁰ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9, s. 71.

¹¹ *Šikana není chřipka*. Maminka, březen 2006, s. 50-51.

Projekt Minimalizace šikany (MIŠ) usiluje o snížení šikany na základních školách. Tento projekt v roce 2005 iniciovala a finančně zastřešuje Nadace Eurotel. Koordinaci celého projektu zajišťuje občanské sdružení AISIS. Cílem projektu MIŠ je nalezení cesty, jak vytvořit podmínky k systémovému zavádění ověřeného Českého školního programu proti šikanování. Výsledky uvedeného programu mají světové parametry.¹²

Značný vliv na šíření negativního chování lidských jedinců mají i hromadné sdělovací prostředky, mezi nimiž lze za nejvlivnější označit televizi. Mnohými studiemi bylo prokázáno, že nejúčinnější vliv televizního násilí je pravděpodobně v období dětství, a to do osmi let dítěte.¹³ Nejvíce násilí můžeme najít většinou ve večerních pořadech. Mediální násilí však představuje příčinu, jejíž vliv je možno omezit. Je tedy třeba zaujmout správný přístup. Rodiče by měli dokázat řídit čas, který děti tráví před televizní obrazovkou a vybírat programy, které budou sledovat, nejlépe ve spolupráci s dětmi. Je také velmi praktické používat videonahrávky, abychom mohli rozhodnout, ve kterou hodinu se na ně bude dítě dívat. Nebylo by ani na škodu se s dětmi dívat společně a komentovat daný pořad, abychom přiblížili jeho smysl. Také doba vysílání by se neměla překračovat a měla by odpovídat věku dítěte. Především však musí rodiče svým vlastním promyšleným výběrovým přístupem k médiím dávat dětem dobrý příklad.

¹² Šikana není chřipka. Maminka, březen 2006, s. 50-51.

¹³ <http://www.rodina.cz/clanek3578.htm>

Závěr

Následky šikanování jsou velice závažné, jak psychické tak i fyzické či sociální a mohou nejen dítě ale i dospělého dovést až k suicidálnímu pokusu, v horším případě k dokonané sebevraždě.

Mezi psychické následky patří zejména frustrace sociálních potřeb oběti, snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy, nízké sebehodnocení, špatný vztah ke škole a k lidem, stálé napětí, špatná nálada a smutek. U pokročilejších stupňů šikanování to bývá rovněž všudypřítomný strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavnosti a neúspěchům ve studiu i v soukromém životě. Typické je, že jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách, i tam, kde se již nešikanuje.

Pokud šikana není odhalena a trvá delší dobu (měsíce až roky), dochází k totálnímu vyčerpání organismu, což může mít za následek rozvoj psychosomatického onemocnění (např. astma). Stále vysoká hladina stresových hormonů v krvi vede ke zvýšenému krevnímu tlaku a ke zvýšenému riziku kardiovaskulárních nemocí v dospělosti.

Důsledky pro agresory jsou například ve školním věku zhoršení prospěchu, členství v pochybných partách, horší využívání vlastních duševních schopností. V dospělosti bylo vysledováno výrazně více konfliktů se zákonem, kriminalita, u děvčat krutost k vlastním dětem, prohloubení deficitu mravního a duševního vývoje, „charakterová zmrzačenost“, antisociální postoje.

Následky poněkud jiného charakteru lze předpokládat i u dětí, které šikaně pasivně přihlížely. Hrozí jim ztráta iluzí o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí. Vzhledem k jejich zkušenosti, že autority nikterak nezasahují, ačkoli jsou mravní i zákonné formy zcela evidentně překračovány, mohou pak coby dospělí k násilí a porušování zákona obdobně přistupovat i oni sami. Dochází tedy k porušení a pokřivení mravních a morálních postojů a tím i k narušení celé společnosti a jejího systému, na němž je založena.

Na závěr bych ráda vyjádřila své přesvědčení, že je důležité, aby byla morální a společenská norma důrazně vyžadována všemi členy společnosti, tedy ne pouze represivními orgány, ale aby všichni měli zájem na minimalizování bezpráví a násilí mezi lidmi.

Resumé

Práce je rozdělena do čtyř kapitol.

V první kapitole se můžeme seznámit s pojmem šikana. Jsou zde popsáni aktéři šikany, kdo se může stát agresorem a kdo obětí, jaké jsou jejich vlastnosti a jaké skupiny jsou náchylné ke vzniku šikany. Dále jsou zde popsána stádia procesu vývoje šikany. Uvedeny jsou i typy a formy agresí a manipulací.

Ve druhé kapitole se zabýváme vývojem šikany od předškolního věku až po dospělost.

Třetí kapitola je zaměřena na diagnostiku šikany, především na známky, kterými se může ať už přímo nebo nepřímo projevat, a řešení šikany.

Poslední, čtvrtá kapitola nabízí možnosti prevence šikany ve školách.

Anotace

Bakalářská práce se zabývala problematikou vývoje šikany od předškolního věku a to pouze v teoretické rovině.

Cílem bakalářské práce bylo teoreticky seznámit se šikanou a agresí od předškolního věku. Šikana je komplexní problém pedagogický, psychologický, sociologický ale také mravní. Je velice důležité porozumět tomuto jevu a hledat cesty k nápravě a tam, kde se ještě neprojevila, provádět důslednou prevenci.

Klíčová slova

Šikana, šikanování, agresor, oběť, předškolní věk, školní věk, mobbing, bossing, známky šikany, řešení šikany, prevence šikany.

Summary

My bachelor's thesis deals with the development of bullying since the pre-school age. The thesis is theory-based.

The aim of my thesis was to inform about the bullying and aggression since the pre-school age in theory. The bullying features a complex pedagogical, psychological, sociological and also ethical problem. It is very important to understand this phenomenon and to search the remedy. Moreover, consistent prevention before developing of the bullying is also very important.

Key words

Bullying, aggressor, victim, pre-school children, pupilage, mobbing, bossing, signs of bullying, solution of bullying, prevention of bullying.

Použitá literatura a prameny

1. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
2. KOLÁŘ, M. *Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*. 1. vyd. Praha: MŠMT ČR, 2003
3. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
4. BEŇO, P. *Mobbing je když...* Moderní vyučování, 2002, roč. 8, čís. 3, s. 4-5. ISSN 1211-6858.
5. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X.
6. KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1.
7. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č. j. 14 514/2000-51.
8. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 28 275/2000-22.
9. *Šikana není chřipka*. Maminka, březen 2006, s. 50-51
10. <http://cs.wikipedia.org/wiki/sikana>
11. <http://www.poradenskecentrum.cz>
12. <http://www.mladazena.cz/scripts/detail.php?id=204523>
13. <http://www.rodina.cz/clanek3578.htm>